

Lietuvos
bajoraitė

veiklą.⁶ O apie 1890 metus ir Chodakauskų šeimoje įvyksta svarbus lūžis – apsispręsta save laikyti lietuviais. Nuslopinus antrą sukilimą, lenkakalbės kultūros poveikis Lietuvoje susilpnėjo, tačiau aiškią takoskyrą tarp lenkų ir lietuvių bajorų padėjo nubrėžti nuo 1883 metų nelegaliai platinamas laikraštis „Aušra“ ir prasidėjęs lietuvių tautinis sąjūdis. Ir nors didžioji bajorų dalis šiam sąjūdžiui nepriarė, Chodakauskų šeima jį priėmė ir ėmė save laikyti „litvinais“. XIX a. pabaigoje Chodakauskai jau buvo tiek sulietuvėję, jog namuose lig tol vartotą lenkų kalbą pakeitė lietuviška.⁷

Kadangi tėvai bendravo su lietuvių inteligentija ir į tautinį lietuvių sąjūdį įsitraukusia bajorija, panelė Sofija nuo jaunystės simpatizavo lietuvių tautiniam judėjimui. Tam įtakos turėjo ir giminystės ryšiai su rašytojos, visuomenės veikėjos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvais. Dvidešimt trejais metais vyresnė puseserė G. Petkevičaitė-Bitė, kurią mes galime vadinti viena pirmųjų Lietuvos feminisčių, buvo Sofijos krikštomotė. Ją dar cituosime šioje knygoje, tikėtina, jog jos mintys Sofijai darė įtaką, iš Gabrielės buvo mokomasi. Manoma, kad būtent Gabrielė savo dėdę Antaną Chodakauską pakreipė lietuviškos linkme, supažindino su Mintaujos gimnazijos mokytoju ir bendrinės lietuvių kalbos kūrėju Jonu Jablonskiu.

Pažintis su Antanu Smetona

1895 metų vasarą į Chodakauskų namus atvyko jaunas Mintaujos gimnazistas Antanas Smetona, jį pakvietė padėti vyriausiajam sūnui Romanui pasiruošti stojamiesiems egzaminams į Mintaujos gimnaziją ir kitų šeimos narių mokytis lietuvių kalbos. Sofijai tebuvo vienuolika metų, kai pirmą kartą susitiko su savo brolio mokytoju, kilusiu iš lietuvių valstiečių šeimos. Antanui tuo metu buvo dvidešimt vieni.

Ar Antanas pasakojo apie savo šeimą? Apie tai, jog jis buvo šeštas vaikas iš septynių. Kad tėvas Jonas Smetona buvo apylinkėje pagarsėjęs giesmininkas, palydėdavęs į kapines visus kaimo mirusiuosius, savo rankomis padirbęs daugybę karstų vargšams. Kad apylinkėje buvo žinoma apie jo teisingumą ir išmintį – susiginčiję ar susivaidiję eidavo pas Smetoną ieškoti teisybės. Abu tėvai mokėjo daug liaudies dainų ir pasakų, vakarais vaikams jas pasakodavo, dainuodavo, tėvas dažnai dar paskaitydavo knygą. Jonas Smetona buvo didelis vyskupo Motiejaus Valančiaus gerbėjas ir ne kartą pėsčias ėjo 100 kilometrų į Kauną pamatyti vyskupo ir pasiklausyti jo pamokslų.

Greičiausiai pasakojo, kad nuo vaikystės labai norėjo mokytis, skaityti pramoko kartu su vyresniaisiais ir tik po daugybės prašymų pradėjo lankyti mokyklą, kad tėvas miręs, kai jam buvo tik vienuolika metų, ir tik mamos ir vyresniųjų

Antanas Smetona
Mintaujos gimnazijoje.

Sofija Chodakauskaitė,
apie 1902.

brolių bei seserų dėka galėjo mokslus tęsti. Per trejus metus, būdamas keturiolikos, baigė pradžios mokyklą, dar pusantrų metų mokėsi privačiai ir iš karto stojo į Palangos progimnazijos ketvirtą klasę. Mokydamasis Palangoje ėmė skaityti iš Prūsijos pargabentas draudžiamas lietuviškas knygeles ir spaudą. Būtent tuo metu Antanas pradėjo uždarbiauti mokydamas tuos, kam prie knygų sekėsi prasčiau. Palangos progimnaziją A. Smetona baigė su pagyrimu ir dovanomis.

Nežinome, ar Antanas Sofijai pasakojo apie savo hamletišką situaciją: kai pabaigė Palangos progimnaziją, jam reikėjo apsispręsti, ar tapti kunigu, ar rinktis pasauliečio inteligento kelią. Pasukus į kunigystę, Antaną būtų parėmusi ne tik šeima ir giminės, bet ir apylinkės kunigas. Taip besvarstydamas, vaikas vasarą išlaikė egzaminus į kunigų seminariją. Rudenį išsiaiškinęs, jog namiškiai

mėnesiui turėsiu čionai Marutę ir jos mokytoją, o paskui nuvešiu Marutę Fryburgan, o mokytoją atleisiu. Iki galui vakacijų bus čia ir valgis pas mane. Tie trys Fryburgo lietuviai, kurie dabar gyveno pas mane, turės apsigyvent kitur – nes pas mane nebus vietos. Kun. Tamošaitį manau palikt pas save, baisiai negera taip vienai būt, o jis jau baigia universitetą ir turi ruoštis doktoratui. Tą jis ir būdamas Lozanoj gali daryt.“³¹

Šveicarijoje Sofijai buvo nuobodu būti tik namų šeimininke, ji norėjo, kaip ir anksčiau, atsidurti visų politinių įvykių sukuryje, žinoti apie tai, kas vyksta Lietuvoje. Ji drąsiai patardavo Prezidentui, atvirai nurodydavo jam politikų klaidas, piktinosi kai kurių politinių veikėjų bailumu, prisitaikėliškumu. Viename iš Šveicarijos rašytame laiške gana tiesmukai klausiamo: „Kam Jūs tą Gabrį (Juozas Gabrys Paršaitis – aut. past.) išleidot iš Lietuvos? Turėt[um] būtinai pamest tą

Sofijos Smetonienės laiškas
Antanui Smetonai, 1919.

Šis mano tu parskiti, kaip no uštin
tu tani m. parskallet. palit tu tani m
- uštin m. in uštin m. in uštin m. in uštin m.
ne uštin m. in uštin m. in uštin m. in uštin m.
kurit m. in uštin m. in uštin m. in uštin m.
del manų, kad ai imėian pristy-
tus ji jektus in uštin m. in uštin m.
praga parskallet. in uštin m. in uštin m.
ukrainietų raštin jauti. Berlynan.
Taus ju tą Gabrį, uštin m. in uštin m.
kuris? in uštin m. in uštin m. in uštin m.
taro minkštumę, uštin m. in uštin m.
grietėian kur uštin m. in uštin m.
mūsų karininkais, uštin m. in uštin m.
mi juš uštin m. in uštin m. in uštin m.
darni areštus o labiau uštin m. in uštin m.
farnarasi aloracki. uštin m. in uštin m.
labai taro imme in *Julius*

savo minkštumą būdo ir elgtis griežčiau kur reikia, tik ne su mūsų karininkais, atitraukdami juos iš karo lauko ir vargindami areštu, o labiausiai tokį užsitarnavusį Glovackį (Vincą Grigaliūną-Glovackį – aut. past.).“³²

Susiklosčius progai, kai sesuo Jadvyga laikinai vadovavo Lietuvos informaciniam biurui, teikusiam žinias apie Lietuvą didžiausioms telegrafo agentūroms, pradėjo talkinti šiai organizacijai. Birželio mėnesį J. Chodakauskaitę paskyrus Lietuvos propagandos ir spaudos biuro vedėja Paryžiuje, vadovavimą informacijos biurui Berne perėmė Sofija.³³ Apie šias pareigas viename laiške vyrui Sofija džiaugėsi:

„Mes pastatėm savo darbą
labai rimtai ir turime gerą vardą
ir Šveicarijos laikraščiuose, ir
abelnai visuomenėje.“³⁴

Sofija buvo įpratusi žinoti ne tik oficialius pranešimus, bet ir neoficialias politinių įvykių interpretacijas, gaudus. Todėl laiškuose prašė vyro teikti jai „kuo daugiau ir tikrai tikrų žinių“. Viename laiške ji rašė: „Kas ten darosi pas Jus? Baisiai nelygią kovą pradėjot ir baisus gali būt galas. Aš sprendžiu, kad ta didelė demonstracija Tau nepritariant įvyko, o vargiai juos puls Tavo atsakomybėn. Ką veikia Mironas, Petrulis, Brazys, Dogelis ir Bakšys? Ar mūsų jaunieji Raščius ir Rasiulis dar gyvi? Ką veikia Landsbergiai? Apie mūsų gyvenimą čionai papasakojot turbūt Yčas ir Galvanauskis.“³⁵

Vėlyvą 1919-ųjų rudenį Sofija grįžta į Lietuvą, Kauną, nes Vilnius jau nuo balandžio mėnesio užimtas lenkų.

Pietūs

Panaikintas lietuviškos spaudos draudimas leido publikuoti ir kulinarines knygas lietuvių kalba. 1907 metais Liudas Gira į lietuvių kalbą išvertė W. Zawadzkos „Lietuvos virėją“, seserys Sofija ir Marija Ivanauskaitės (pasirašydavusios Lazdynų Pelėda) parengė „Šeiminkėms vadovėlį“, kuriame buvo nemažai patarimų ir receptų, pirmasis žurnalas moterims „Lietuvaite“ skelbė pietų valgiaraštį visam mėnesiui.

1906 metais Vilniuje veikė daugiau kaip 20 restoranų, daugiau kaip 20 užkandinių, 14 kavinių, daugiau kaip 300 aludžių, daugiau kaip 80 duonos kepyklų, o parduotuvių suskaičiuota virš 300. Parduotuvių asortimentas gali mus nustebinti – jose buvo galima nusipirkti ikrių, sardinių, lašišų, erškėtų, sterkių, kilkių, įvairių rūšių paukštienos – tetervinių, kurapkių, jerubių, sūrio – nuo rusiško iki

„Ponia Smetonienė yra lenkų kilmės aukštai išsilavinusi moteris, yra žinių, kad jos šeima priklauso lenkų aukštuomenei. Ji ypač žavinti moteris ir gali būti priskirta trims svarbiausioms Lietuvos moterims šiuo laikotarpiu. <...> Ji tikrai puiki pašnekovė, tačiau visuomet yra kažkoks aštrumas ir ironija jos kalbose, kai ji vertina asmenis ir reiškinius. Ponia Smetonienė yra aistringa lošėja kortomis ir gerai žinoma, kad ji lošia iš gana stambių sumų.“²²

„Jaunosios Lietuvos“ vadovas Juozas Skaisgiris savo atsiminimuose rašė, kad jam viešint Užugirio dvare buvo kortuojama, prezidentienė Sofija mėgo preferansą, bet suvedant saldo piniginiai atsiskaitymai neviršydavo 10–20 litų, nes buvo susitarta dėl vadinamojo centinio preferanso. J. Skaisgiris ironiškai šypsodavosi minėdamas, kad sovietinė propaganda šioje vietoje išpūtė burbulą, teigdama, kad sąmoningai pralošinėjant p. Sofijos naudai galima buvo užsitikrinti šiltesnę valdininko kėdę.²³

Sofija buvo labai imli lošėja, ji mėgo išbandyti naujus žaidimus ir greitai perprasavo taisykles. Amerikiečių konsulas R. W. Heingartneris aprašė jam ypač įstrigusį vakarą Prezidentūroje.

„Pakviesti penktos valandos arbatos svečiai sulaukė nulipančio iš antro aukšto Prezidento, kuris atrodė gerai ir buvo optimistiškai nusiteikęs. Atėjus S. Smetonienei visi gėrė kavą ir pradėjo žaisti naują žaidimą, kurio subtilybių kompaniją mokė vienas vakaro svečias. S. Smetonienė nebuvo to žaidimo mačiusi, tačiau jį perkando tuoj pat – greičiau nei visi buvę ten vyrai – ir lošė su didžiausiu susidomėjimu, kviesdama visus ateiti pažaisti tą žaidimą rytojais dieną.“

„Ji yra apsigimusi lošėja“, –

dienoraštyje daro išvadą konsulas R. W. Heingartneris.²⁴

Prezidentienė Sofija Smetonienė švenčia vardadienį. Kaunas, XX a. 4 dešimtmetis.

Salonėlyje nuolat susiburdavо rinktinė kortuotojų kompanija: JAV konsulo žmona Lily Heingartner, Vokietijos pasiuntinio žmona ponia Alma Morath, Danijos reikalų patikėtinio žmona ponia Biering ir Čekoslovakijos diplomato žmona ponia Galia, visos susirinkdavo lošti bridžo su ponia Smetoniene kiekvieną savaitę.

Ar kortavimas buvo labai neįprastas laisvalaikio užsiėmimas? Anaiptol, tuo metu kortavo ir profesoriai, ir tarnautojai, ir prekybininkai, ir kiemsargiai, jauni ir pagyvenę, vyrai ir moterys. Iš grožinės literatūros galime spręsti, jog patys piniggingiausi rinkdavosi preferansą. Štai ano meto rašytoja P. Orintaitė prisimena: „Ir iš tikro, jei galėdavo kuris inteligentų suėjimėlis apsieit be užsienio likerio, be lašišos ar ungurio, tai be preferanso – niekad! Smulkesnė publika tenkindavosi ir įvairesniais žaidimais, nes priimdavo į savo tarpą draugėn ir moteris. O joms tai būdavo rimtumo ir susilyginimo su vyrais pažymys. Kuriai pasisekdavo ir vyrus suriest į pykių tūzą – o, tai buvo tikrai protinga, tikrai pagarbos verta, kad ir moteriška galva! Prie preferanso kalbos beveik negirdėti jokios. Ant stalo guli išsidraikiusios kelios dešimtinės. <...> Lošikai čia dirba galva, kitaip sakant – protu. Kaktos raukšlės nervingai virpa ir mankštosi griežtomis smegeninės kombinacijomis išsivingiuodamos. Antakiai drimba žemyn ligi blakstienų kaip

Metai Šveicarijoje

Sofija gyveno Šveicarijoje, kai Valstybės Taryba valstybės prezidentu numatė rinkti jos vyrą. Pirmojo Lietuvos Prezidento rinkimai įvyko balandžio 4 d., tad Sofijai neteko išvysti šios išskilmingos gyvenimo akimirkos. Būtent iš Šveicarijos kone kasdien Sofija rašė laiškus, keletas jų išliko. Laiškuose Sofija į vyrą maloniai kreipdavosi „Brangus Ante“, „Mano Antyte“, o laiško pabaigoje pasirašydavo „Bučiuoju Tave labai labai. Tavo žmona“.

Ji nerimavo, kad vyras, pasinėręs į didžiąją politiką, visiškai atitrūksiąs nuo šeimos. Viena laiške skundžiasi:

„Kol nerašai? Ar negavai mano pirmojo laiškėlio? Žinau, kad esi užverstas darbu ir visokiais rūpesniais, bet prašau Tavęs labai, atrask nors valandėlę laiko dėl mūsų. Gražu čionai ir gera būtų, jei galima būtų nors kartą per mėnesį susižinot su Tavimi, parašyk man, kad aš matyčiau, kad nesu jau taip visiškai užmiršta. Unte, mano Unte, taip man graudu, kad per ašaras ir nematau, ką rašau. Graudus mano vardadienis, toli nuo savųjų ištremta, pamesta, užmiršta. Argi Tu iš tikro niekuomet manęs nepasigendi?“²³

Kitame laiške Sofija ir vėl graudenasia:

„Mano Tu paukšti, kaip norėčiau su Tavim pasikalbėt, pabūt su Tavim išbraukus ir užmiršus ilgus metus nesusipratimų ir kančių. Gal Tu turėtum šiek tiek daugiau laiko dėl manęs, kad aš imčiau prispurus jį ieškot ir reikalaut?“²⁴

Vėlesniame laiške Sofija dar atkakliau įrodinėja vyrui, kaip jo pasiilgusi, ir spiria jį bent trumpam atvažiuoti aplankyti jos ir vaikų:

Sofija Smetonienė su vaikais
Šveicarijoje, 1919.

„Bet mano planai tik vienai dienai, parašyk man, kad grįžčiau, ir tą pačią valandą sudedu savo daiktus ir važiuoju namon. Mano širdute, taip man atsibodo čionai, tikras ištrėmimas, ir galo nematai. <...> Atvažiuok pas mus pažiūrėt mūsų nors kelioms dienoms. Tiek aš Tavęs pasiilgau. Sunku išvažiuot Tau, bet gal galėsi. Mano Tu Ante, rašyk Tu man kaip nori, ir vien tik prikaišimus ir išmetinėjimus, bet rašyk. Taip man negera nieko nesulaukiant iš Tavęs. Visi čionai gauna laiškus iš Lietuvos, o man tik laukt belieka. Sunku man laukt ir laukt. Anti gi mano, argi Tu visai jau išsižadėjai mūsų? Noriu grįžt, nebegaliu taip gyvent toliau, man ilgu, be galo ilgu, noriu pas Tave. Kiekvienas turi savo kampą, kur jis gali prisiglaust. Kiekvienas jį ieško ir randa, nejaugi man tik būt amžinu žydu.“²⁵

Sofija Smetonienė su augintiniu
Užugirio dvaro laukuose.
Fot. P. Skardžius, 1938.

beveik kiekvieną kurorto kampelį. Tuo metu, kai vyras galėjo ilsėtis – maudytis, vaikščioti pajūriu, skaityti, šnekučiuotis su pažįstamais, dalyvauti išvykose po apylinkes, – Sofija stengdavosi pasirūpinti atostogautojų gerove ir sočiu maitinimu.

Į Palangą atsiveždavo net augintinius. 1929 metų liepą rašytame laiške šešiolikos metų sūnui, vasarą studijavusiam Heidelbergo universitete, tėvas rašo: „Juliuk mylimasai, Tu esi rašęs iš Heidelbergo Mamai ir kitiems, o man nieko neparašei. Mes dabar visi Palangoje. Šalta nėra, bet vėsu. Visi kiti vaikščioja jūron maudytis, bet aš nesimaudau, laukiu šiltesnio oro. Lyja retai ir nedaug. Rytais 8 val. įojame. Ir Tavo kumeliotė čionai. Pivoras kartais truputį ją prajoja. Po geležinių dar ne visai pasitaisius. Turime atsivežę ir Murką (kalaitę – aut. past.). Jai čia patinka ir visi ją mėgsta. Argus (šuo, Smetonų augintinis – aut. past.) atiduotas Kaune akademijon. Apie tris mėnesius jam reikia eiti jo mokslas (dresavimo kursai – aut. past.). Murkai geriau negu jam. Čia soti ir vaikščioja kur nori: sode ir po kambarius. Svetimus žmones loja ir puola. Tenka saugoti. Šiandien su adjutantu buvome skautų stovykloje, už Birutės kalno pušyne. Rytoj su dėde Tūbeliu ketiname važiuoti Šventosios uosto pažiūrėtų. Mat bus vėliavos teikimas 8-ajam pulkui. Tą pačią dieną ketinu sugrįžti Palangon. Kaune remontuoja prezidentūros butą. Dabar ten netvarka ligi rugsėjo mėnesio. Mūsų villa pilna žmonių.“²⁸

Pagaliau nuosavi namai

Sofijos polinkis ir meilė augalams, pomėgis sodininkauti greičiausiai susiformavo dar vaikystėje, augant dideliame Gavenonių dvare. Jos nusimanymas apie žemės ūkio darbus ir noras „sukišti rankas į žemę“ praverė Smetonų rezidencijoje, Užugirio dvare. Šeima iki pat 1935 metų neturėjo jokio nekilnojamojo turto. Kaip Nepriklausomybės akto signataras Smetona buvo gavęs 25 ha miško. Be to, Prezidento 60-mečio proga Kauno miesto taryba jubiliatui padovanojo žemės sklypą Kaune, vėliau Smetona sklypą perleido sūnui Juliiui. Prezidento 60-ojo gimtadienio proga Lietuvos tautininkų sąjungos komitetas išleido specialius 5 litų vertės dovanos ženklus, juos išplatinęs surinko pinigų ir už juos buvo nupirkta netoli Smetonos gimtinės esantis Užulėnų palivarkas. Prie palivarko prijungus mišką, buvo suformuotas 110,2 ha žemės sklypas, pavadintas Užugirio kiemu. Svarbiausia, kad dovanotas sklypas buvo tik už kilometro nuo A. Smetonos gimtųjų namų ir visai prie pat pamėgto nuo vaikystės Lėno ežero.²⁹

Žemė buvo dovanota, o štai patį dvarą prezidentui teko statyti ir iš asmeninių lėšų. Gavusi tokį solidų žemės sklypą, Smetonų šeima nutarė čia pasistatyti gyvenamąjį namą. Vadinamojo Užugirio dvaro projektavimas buvo patikėtas

šeimos nariai atsisveikino su rūmų tarnautojais. Prezidentas nutarė kuo greičiau skubėti į pasienį ir palaukti Kybartuose, kol prisijungs kitu maršrutu iš Užugirio atvykstanti Sofija. Ji ir sunkvežimis su šeimos daiktais Kybartus pasiekė tik 22 valandą. Visą kelionę A. Smetona labai nervinosi dėl žmonos, baiminosi, kad kelyje kas nors jos nesulaikytų:

„Jos kelionė man labai rūpėjo. Juk galėjo kas ją sutrukdyti. Ir ji atsirado irgi apie 10 (22) val. važiuoti per Kėdainius (ne per Ukmergę, kur galėjo atsirioglinti Raudonosios armijos dalinys, ne per Jonavą, kur šalia buvo Raudonosios Armijos įgula), sukusi per Vilkią ir ties Jurbarku keltu persikėlus per Nemuną ir, Šakių apskrities viršinininko lydima, mus pasivijusi. Buvome visi jau krūvoje.“⁵

Prezidentas su adjutantu plk. Stepu Žukaičiu nutarė kuo skubiau nelegaliai kirsti Vokietijos sieną ir prašyti prieglobsčio Vokietijos Eitkūnų pasienio poste. Tuo metu Sofija ir Smetonų vaikų šeimos negalėjo kirsti sienos. Kol vyko derybos dėl leidimo išvykti visiems Smetonų šeimos nariams, iš Kauno Kybartus pasiekė speciali delegacija, siekusi sugražinti Prezidentą. Iš Kauno atvykę plk. Pranas Saladžius ir V. Šliogeris pareiškė, kad Kariuomenės štabas ir karininkai išrinkę juos į komisiją ir įgalioję atvykti pas Valstybės Prezidentą prašyti jo neapleisti Tėvynės sunkią valandą. Pasak A. Valušio, „ponia S. Smetonienė atsakė, kad Prezidentas žino, ką daro, kad jis jau yra kitoje sienos pusėje ir pas bolševikus negrįš“. Galiausiai po 5 val. ryto visi Smetonų šeimos nariai kirto sieną ir atsikūrė Vokietijos teritorijoje. Kol gyveno Vokietijoje ir Šveicarijoje, jokių galimybių viešai politinei veiklai jie neturėjo. Ir vokiečiai, ir šveicarai Prezidentui A. Smetonai leido suprasti, kad jis yra nepageidaujamas jų šalyse.

Stichiškas pasitraukimas į Vokietiją buvo labai sunkus ir psichologiškai sleigiantis patyrimas. Teko pasirinkti: tapti sovietinio teroro aukomis ar bandyti gelbėtis patiems ir gelbėti valstybingumo likučius – tokią viltį išvykdamas vis dar puoselėjo Lietuvos Prezidentas. Be abejo, Smetonų pasitraukimo iš Lietuvos aplinkybės niekada neprilygo tam siaubui, kokį patyrė 1941 metų represijas ir vėlesnius sovietų trėnimus iškentėję žmonės. Tačiau Smetonai jautėsi taip pat esantys tremtiniai. A. Smetona savo laiškuose rašė, jog jis yra Lietuvos Prezidentas tremtyje, tremtinės dalia savo laiškuose bičiuliams guodėsi ir Sofija. Viename iš jos laišku Povilui Skardžiui skaitome:

Sofijos Smetonienės portretas atvykus į JAV, 1941.

„Vakar gavau Tamstos laišką. Nors ir negražu prisipažinti, bet perskaičiusi jį apsiverčiau. Liūdna ištrėmime, ašaros vis netoli. Norėčiau išsipasakot, išverkt visas skriaudas, kančias, begalinį pasiilgimą savo krašto. Bet ar sugebėsiu? Kur gaut tokį didelį popierių, ant kurio būtų galima viską parašyt? Kur rast žodžių, kurie nors dalinai atvaizduotų, ką pasakyti norėčiau? Manau, kad ir be žodžių suprasi mane, nes myli mūsų nelaimingąją Tėvynę, tiek pat ir taip pat, kaip ir aš.“

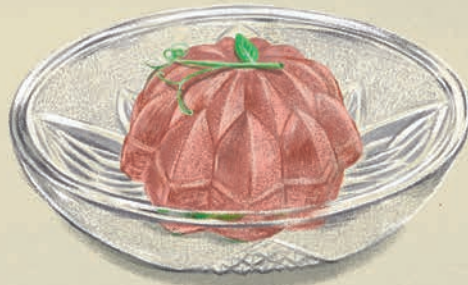
Dvarininkai vaišinosi
prie stalo lauke.
XX a. 4 dešimtmetis.

Pusryčiai

Juoda duona
Troškinta grikių košė
Sviestas su varsa
Silkinis „sviestas“
Omletas su punšo padažu
Spurgos

24. Kumpio musas

Musas, arba putėsiai, yra tipiškas prancūzų virtuvės patiekalas ir reiškia konsistenciją, kuri gali būti gaunama tiek iš mėsos, tiek iš vaisių. Gaminome musą iš jautienos kumpio ir rožinės gegužės salotas, nes būtent tokius patiekalus randame vienoje iš meniu kortelių. Recepto pagrindas – „Didžioji iliustruotoji virtuvė“.⁹⁰

Kumpio musas

Rožinės salotos

200–300 g jautienos kumpio užpilkite šaltu vandeniu, užkaiskite. Kai užvirs, sumažinkite ugnį, nugriebkite putas ir įmeskit įvairių pipirų grūdelių, keletą lauro lapų. Virkite ant nedidelės ugnies apie 3 valandas. Į pabaigą įberkite druskos. Jei virsite neuždengę, gali tekti dar įpilti vandens. Kumpį išimkite, o sultinį galite pasilikti sriubai. Mėsą pasmulinkite, sudėkite į trintuvą, užpilkite 40–50 g chereso (arba kito saldesnio vyno) ir trinkite iki vientisos masės. Masę suskirstykite į pageidaujamas porcijas, išdėkite į silikonines formeles ir per naktį palikite šaldytuve. Patiekite su salotomis.

25. Pavasarinė sriuba

Tarp patiektų sriubų meniu kortelėje, skirtoje iškilmingiems pietums, vykusiams 1936 metų gegužės mėnesį, matome *potage Printanier*. Išvertus iš prancūzų kalbos, tai reikštų pavasarišką trintą sriubą, jai greičiausiai buvo naudojamos tuo metu turimos sezoninės daržovės. *Printanier* sriubą randame W. Zawadzkos patiekalų knygoje „Lietuvos virėja“.⁹¹

Nedideliais kubeliais supjaustykite 200 g morkų ir 200 g ropinį kopūstą, suberkite 150 g žaliųjų šaldytų žirnelių ir užpilkite 400 ml sultinio, kad apsemtų. Virkite ant nedidelės ugnies, kol daržovės suminkštės. Pasūdykite, jei sultinys nebuvo sūdytas, ir pavirinkite kelias minutes.

Sultiniui sudėkite į didesnį puodą apie 800 g kaulų, 300 g morkų, 200 g svogūnų ir užpilkite šaltu vandeniu, kad apsemtų. Galite įmesti ir saliero šaknį. Kai užvirs, sumažinkite ugnį, nugraibykite susidariusias putas ir virkite ant mažos ugnies apie 2 val. Sūdyti geriausia sultiniui baigiant virti. Išimkite kaulus ir nukoškite sultinį.

49. Velykinis varškės sūris

Varškės sūrius neabejotinai galime laikyti lietuvišku paveldu. Šių sūrių gamybos būdų yra įvairių, galima spausti rauginto pieno sūrius, pagardintus kmynais ar peletrūnais, o saldaus pieno sūris gali atstoti ir desertą, tinkamą ant šventinio stalo. Norėtume nustebinti sūriu, kokio nusipirkti parduotuvėje niekaip nepavyks. Gaminsime pagal 1925 m. išleistoje J. Kvedaro knygoje „Maistas ir valgių gaminimas“⁴⁸ rastą velykinį receptą, patiekalas primena rusišką sūrį *pascha*. Pats autorius recepte kaip pagrindinę taisyklę nurodo: „Sūrio skonis pareina nuo produktų gerumo. Varškė turi būti šviežia, ne karti ir ne rūgšti. Grietinė ir grietinėlė turi būti tirštos.“

Velykinis varškės sūris

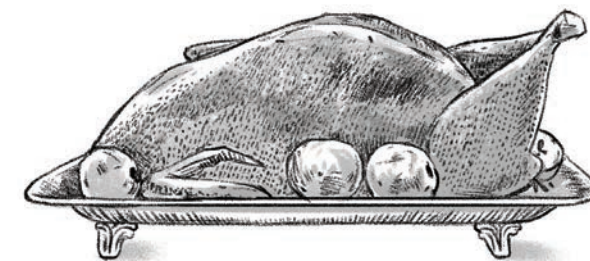
Varškę geriau rinktis naminę arba kiek galima stambesnės struktūros, kitaip sūris bus tokios konsistencijos, kad jo nepavyks paimti rankomis ir teks valgyti šaukšteliu. 200 g riebios varškės nusausinkite sietelyje. Burokine trintuve į varškę sutarkuokite 60 g sviesto, suberkite apie 25 g cukraus ir paminkykite. Kiaušinio trynį atskirkite nuo baltymo, trynį išsukite su 45 g cukraus, supilkite 30 g 40 proc. riebumo grietinės, gerai išsukite ir įpilkite į varškės su sviestu masę. Truputį pamaišykite ir viską gerai sutrinkite. Verdančiu vandeniu užplikykite 35 g džiovintų vaisių (razinų, abrikosų ar ananasų) ir nusausinę supjaustykite mažais gabaliukais, jie turi būti kiek įmanoma sausesni. Pakepinkite 35 g migdolų ir sutrinkite trintuve. Migdulus ir vaisius suberkite į varškės masę ir viską gerai išmaišykite. Dėkite į pasirinktą formą, verta ją iškloti maistine plėvele. Laikykite šaldytuve.

50. Lietuviška žąsis

Tarpukariu Lietuva buvo stambi žąsų eksportuotoja į Vakarų rinkas, ypač Vokietiją. Dėl 1934 metų ekonomikos krizės ir dėl įvykių Klaipėdoje (keli naciai buvo pasodinti į kalėjimą) Vokietija atsisakė lietuviškų žąsų ir ėmė taikyti boikotą. Ministrų kabinetas priėmė sprendimą žąsis realizuoti vidaus rinkoje, todėl visi valdininkai privalėjo iš ūkininkų įsigyti šių paukščių. Privalomų nusipirkti žąsų skaičius priklausė nuo atlyginimo dydžio. Tuo metu sklandė ne vienas su tuo susijęs pokštas, pavyzdžiui, „jei keptos žąsies nebus – į svečius ateisiu“. O garsusis tarpukario operos solistas Kipras Petrauskas, kurio darbo užmokestis buvo didesnis net už Lietuvos prezidento algą, supykęs nuginė paukščius per Laisvės alėją.⁴⁹

Išsikepkime žąsį pagal lietuvišką receptą iš 1938 metų žurnalo „Moteris ir pasaulis“.⁵⁰

Paimkite žąsį, jos vidų ir išorę ištrinkite druska su pipirais ir palikite marinuotis kokią valandą kambario temperatūroje. Prikimškite paukštį maždaug 1,5 kg lietuviškų nedidelių obuolių. Kepimo indą pabarstykite saują kapotų svogūnų. Įkaitinkite orkaitę iki 180 °C. Pradėję kepti žąsį laistykite turimu sultiniu, o vėliau, kai iš pačios žąsies išbėgs sulčių (anksčiau vadintų sunka), jomis vis apliekite paukštį. Kepimo orkaitėje laikas priklauso nuo žąsies didumo: kiek kilogramų ji sveria, tiek valandų kepkite ir dar pusvalandžiu ilgiau (kg = val. + 0,5 val.).

Lietuviška žąsis